

سبک زندگی موبیتال در جامعه دانشجویی

فهم تجربه زیسته دانشجویان دانشگاه‌های علامه طباطبائی و صنعتی شریف

محمد سعید ذکائی* ، فرزانه نزاکی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۷/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۱۰

چکیده

این پژوهش، با هدف شناخت سبک زندگی «دیجیتال و در حرکت» دانشجویان که اصطلاحاً آن را «موبیتال» نامیده‌ایم، انجام شده است. به این منظور، با روش نظریه مبنایی و تکنیک مصاحبه ایزودیک با دانشجویان دو دانشگاه سطح یک کشور (علامه طباطبائی و صنعتی شریف) که سه گروه آموزشی اصلی علوم انسانی، فنی و مهندسی و علوم پایه را پوشش می‌دهند، گفتگو کردیم. برخلاف پژوهش‌هایی که فقط رضایت حاصل از کاربری تکنولوژی‌های نوین ارتباطی برای کاربران را برجسته می‌کنند، در این پژوهش دریافتیم که تجربه زیسته دانشجویان از کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه، تجربه متناقض‌گونه احساس «خشنودی و ناخشنودی هم‌زمان» است. اگرچه این تجربه در آن‌ها «ناهماهنگی شناختی» و احساسی دوگانه نسبت به

* استاد گروه مطالعات فرهنگی، دانشگاه علامه طباطبائی. (نویسنده مسئول). saeed.zokaei@gmail.com

** دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی. nezakaty@gmail.com

دستگاه‌های دیجیتال همراه ایجاد کرده، اما دانشجویان استراتژی‌هایی برای کاهش این ناهماهنگی یافته‌اند. آن‌ها سعی می‌کنند با «انتخاب عقلانی» و «خودکنترلی» منافع خود را از این سبک زندگی جدید، حداکثر کنند و از آسیب‌های آن تا حد ممکن دور بمانند. همچنین، دریافتیم که هر سه عامل دانشجویان، دستگاه‌ها و جامعه، در شکل‌دهی به آنچه «سبک زندگی موبیتال» می‌نامیم، نقش دارند. نظریه کنشگر- شبکه، بهتر از سایر دیدگاه‌ها می‌تواند وضعیت موجود را تبیین کند. این یافته، دیدگاه مهمی در خصوص ارزیابی نظریه‌های موجود و چشم‌انداز ارزشمندی برای صورت‌بندی نظریه‌های جدید ارائه می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: سبک زندگی موبیتال، الگوی کاربری، دستگاه‌های دیجیتال همراه، مطالعات فرهنگی تکنولوژی

مقدمه و طرح مسئله

با کاربری روزافزون دستگاه‌های دیجیتال همراه در زندگی روزمره، جنبه‌هایی از سبک زندگی در سراسر جهان تغییر کرده است. این کاربری گسترده تکنولوژی‌های نوین ارتباطی - اطلاعاتی در زندگی روزمره کاربران سراسر دنیا به قدری تأثیرگذار بوده که موجب تولید اصطلاح جدید «سبک زندگی دیجیتال» شده است (Alexander, 2004; McMahon & Pospisil, 2005; Gasser & Simun, 2010).

اما اصطلاح «سبک زندگی دیجیتال»، به تنهایی نمی‌تواند توصیف کاملی از سبک زندگی جدید که هر روز بیشتر معمول و مرسوم می‌شود ارائه دهد، چراکه جنبه «تحریک‌پذیری»^۱ در آن دیده نشده است. درحالی‌که سبک زندگی جدید کاربران تلفن هوشمند و سایر دستگاه‌های دیجیتال همراه، هم‌زمان تحت تأثیر دو فرایند مهم

دیجیتالی شدن^۱ و موبایلی شدن^۲ است. جوانان هم‌زمان از رایانه‌های شخصی پرتابل، تلفن‌های هوشمند، پخش‌کننده موسیقی و سایر دستگاه‌های دیجیتال همراه استفاده می‌کنند تا سبک زندگی ترکیبی جدیدی که آن را «سبک زندگی موبیتال»^۳ می‌نامیم، را شکل دهند.

اکنون دانشجو با در اختیار داشتن دستگاه‌های دیجیتال همراه متصل به اینترنت، نوعی «زندگی متصل»^۴ (Rainie & Wellman, 2012) و «تماس پیوسته»^۵ (Katz & Akhus, 2002) با موضوعات و افراد موردعلاقه‌اش را تجربه می‌کند. با دسترسی دائمی به کتابخانه و منابع دیجیتال، ارتباط پیوسته با همکلاسی‌ها، هم‌رشته‌ای‌ها و استادان در شبکه‌های اجتماعی مجازی و انجام بیشتر کارهای اداری مانند انتخاب واحد، اطلاع از آئین‌نامه‌ها، پر کردن فرم‌ها و ارسال درخواست‌ها در سامانه آموزشی دانشگاه، نیاز به حضور در دانشگاه کمتر شده است. اکنون دانشجو می‌تواند در هر ساعتی از شبانه‌روز، در هر مکانی، مانند خوابگاه، خانه یا محل کار تا آنچه راینی و ولمن به آن مکان سوم^۶ می‌گویند، مطالعه، پژوهش و امور تحصیلی خود را پیش ببرد.

همچنین روش‌های دوست‌یابی، همسرگزینی، کاریابی، انجام امور حرفه‌ای، کسب درآمد، خرید، اطلاع و هماهنگی با مد، انتخاب فعالیت‌های تفریحی و چگونگی گذران اوقات فراغت و سایر امور همگی تحت تأثیر کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه، دچار تغییراتی شده که برخی ظاهری و برخی بنیادین هستند. بنابراین، شناخت سبک زندگی موبیتال دانشجویان در جامعه ایرانی معاصر، که ویژگی‌ها، پیچیدگی‌ها و محدودیت‌های

1. Digitalization

2. Mobilization

۳- این اصطلاح، توسط نویسندگان وضع شده و با هدف تلخیص و سهولت بیان، به‌جای اصطلاح «سبک زندگی

دیجیتال در حرکت (Mobile Digital Lifestyle)» بکار می‌رود.

4. Connected life

5. Perpetual Contact

6. Third Place

خاص خود را دارد و نگرانی‌هایی برای سیاست‌گذاران فرهنگی، مسئولان دانشگاه، استادان، خانواده‌ها و حتی خود دانشجویان ایجاد کرده است، مسئله این پژوهش است. برای فهم سبک موبیتال زندگی دانشجویان، لازم است که به سه پرسش زیر پاسخ

دهیم:

- دانشجویان چگونه دستگاه‌های دیجیتال همراه را بکار می‌گیرند؟ (الگوی کاربری)
- دانشجویان از دستگاه‌های دیجیتال همراه چه استفاده‌هایی می‌کنند؟ (کارکردها)
- کاربری این دستگاه‌ها چه آثار و پیامدهایی در زندگی دانشجویان دارد؟ (آثار و پیامدها)

مروری بر پژوهش‌های پیشین

اغلب پژوهش‌های ایرانی با اتکا به روش‌های پژوهشی کمی تنها رابطه همبستگی میان استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی - اطلاعاتی مانند: تلفن همراه، تلفن هوشمند، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی را با مفاهیمی مانند سبک زندگی، فرهنگ و هویت سنجیده‌اند (موسوی و سادات جوادی، ۱۳۹۷؛ فرقانی و مهاجری، ۱۳۹۷؛ فتحی و جعفری، ۱۳۹۶؛ هدایتی و همکاران، ۱۳۹۵؛ نصیری و بختیاری، ۱۳۹۵؛ کرمانی، ۱۳۹۵؛ تقوایی یزدی و چین ساز، ۱۳۹۵؛ رسول‌زاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۴؛ بهمنی و محمدی شکیبا، ۱۳۹۴؛ امام‌جمعه زاده و همکاران، ۱۳۹۳؛ مهدیزاده و خوشنام، ۱۳۹۳؛ کفاشی و فلاحی، ۱۳۹۳؛ بشیر و افراسیابی، ۱۳۹۱). این دسته از پژوهش‌ها کمتر وارد توصیف ابعاد، ویژگی‌ها و مسائل آن شده و به عبارتی به کیفیت این رابطه پرداخته‌اند.

فرا تحلیل پژوهش‌های پیشین در مورد شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی جوانان نشان داده است که «پراکندگی و عدم انسجام در شاخص سازی سبک زندگی، تلقی متفاوت از مفهوم شبکه‌های اجتماعی مجازی، پس‌افتادگی روش‌شناسی

نسبت به چارچوب‌های نظری، کم‌توجهی به اعتبار ابزار، تعمیم نتایج به‌رغم استفاده از روش‌های نمونه‌گیری غیر احتمالی، ارزیابی تأثیر شبکه‌های اجتماعی به روش ذهنی و عدم آزمون فرضیه‌ها به تفکیک شاخص‌ها، از جمله نقاط ضعف قابل‌مشاهده در پژوهش‌های انجام‌شده هستند.» (ذکائی و حسنی، ۱۳۹۵: ۷). بحث الگوی کاربری تلفن همراه هوشمند در زندگی روزمره جوانان ایرانی تنها در دو پژوهش (فرقانی و بدیعی، ۱۳۹۴؛ کوثری، عرفانی و عموری، ۱۳۹۱) مطرح‌شده که با روش‌های کیفی به دنبال فهم تجربه زیسته جوانان ایرانی از کاربری تلفن همراه هوشمند بوده‌اند.

چند پژوهش نیز کاربری تلفن همراه در نوجوانان را مورد مطالعه قرار داده‌اند. صبور نژاد (۱۳۹۴) مهم‌ترین کاربردهای تلفن همراه هوشمند برای دختران نوجوان را شبکه‌های اجتماعی مجازی، پیام‌رسان‌ها و موسیقی دانسته و کاربری دختران نوجوان از تلفن همراه هوشمند را «ماهرانه» و «کامجویانه» توصیف کرده است. صادقی فسایی و عرفان منش (۱۳۹۷) بر امکان تلفیق عاملیت نوجوانان و فناوری تأکید کرده و ایده «فناوری به‌مثابه منبع قدرت» برای نوجوانان را مطرح کرده‌اند. در پژوهش‌های کیفی دیگری مختاری و ملک احمدی (۱۳۹۶) تجربه کاربران از موبایلی شدن روابط را مورد مطالعه قرار داده‌اند. به نظر آن‌ها، کاربران فرایند تجربه تکنولوژی را به‌صورت آشنایی، جذابیت، غرق شدن تا دل‌زدگی و درنهایت کنترل عامدانه طی می‌کنند. اگرچه این پژوهش‌ها، چشم‌اندازی از کاربری تلفن هوشمند و شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌دهند، موضوع موبیتالی شدن سبک زندگی و تحولات عرصه‌های مختلف تحصیل، کار و زندگی شخصی برای دانشجویان ایرانی، هنوز مبهم است و نیاز به پژوهش مستقل دارد.

مروری بر مبانی نظری

رویکردهای نظری مختلف، تحلیل‌های متفاوتی از نقش عوامل مؤثر در شکل‌دهی به فرهنگ و سبک زندگی ارائه کرده‌اند. از یک‌سو، موضوع عاملیت فرد، آزادی و اراده او در تعریف، شکل دادن و یا انتخاب سبک زندگی‌اش بسیار کلیدی و مهم ارزیابی (Bourdieu, 1984; Chaney, 2002; Evance & Jackson, 2007; گیدنز، ۱۳۸۸) و تکنولوژی، ابزاری خنثی که فرد برای تأمین نیازهایش بنا به صلاح‌دید خود از آن بهره می‌گیرد انگاشته شده است (McQuail & Blumler & Brown, 1972; Katz, 1959). از سوی دیگر، برخی فیلسوفان، مخالف خنثی و ابزار انگاشتن تکنولوژی بوده، نقش تکنولوژی را در شکل‌دهی به فرهنگ و تمدن مهم ارزیابی کرده و آن را چه مثبت و چه منفی، تأثیرگذار می‌دانند (هایدگر، ۱۳۸۹; Feenberg, 1991; McLuhan, 1967). متفکران دیگری نیز بر اهمیت سازوکارهای اجتماعی و فرهنگی در شکل‌دهی به تکنولوژی و کاربری آن تأکید کرده‌اند (Williams, 1974; Bijker et al, 1987; Silverstone & Haddon, 1996).

بر اساس موضوع عاملیت^۱، دست‌کم چهار رویکرد غالب در این زمینه قابل تفکیک است که به جبرگرایی تکنولوژیک^۲، شکل‌دهی اجتماعی به تکنولوژی^۳، ابزارگرایی^۴ و مطالعات فرهنگی علم و تکنولوژی^۵ شهرت یافته‌اند. دو رویکرد اول به‌عنوان دیدگاه‌های تقابلی درباره «عاملیت تکنولوژی» و «عاملیت جامعه» شناخته شده‌اند، رویکرد سوم «عاملیت کاربر» را برجسته می‌کند و رویکرد چهارم، مبتنی بر محسوب نمودن «عاملیت همه عوامل درگیر» است.

-
1. Agency
 2. Technological Determinism
 3. Social shaping of technology (SST)
 4. Instrumentalism
 5. Cultural Studies of Science and Technology (Technocultural Studies)

راینی و ولمن، با ارائه مفهوم «فردگرایی شبکه‌ای»^۱، به‌طور ضمنی، بر عاملیت فناوری‌های نوین ارتباطی در شکل‌دهی به سبک زندگی کاربران صحنه‌گذارده‌اند. منظور از فردگرایی شبکه‌ای، روایتی از نظام جدید عملکرد اجتماعی در مقابل سیستم ناشی از بوروکراسی سلسله‌مراتبی است که بیانگر شیوه‌های تماس، ارتباط و تبادل اطلاعات بین افراد در اجتماعات شبکه‌ای مجازی است. در این فضا، فرد در مرکز توجه است، نه خانواده، نه محیط کار، نه همسایه و نه گروه اجتماعی (Rainie & Wellman, 2012: 6-7).

کاتز و آخوس، با ابداع مفهوم «روح دستگاه»^۲، برای توضیح منطق فناوری ارتباطاتی نوین، عاملیت تکنولوژی را تأیید کردند. آن‌ها معتقدند اگرچه تکنولوژی، شخصی را مجبور به انجام کاری نمی‌کند، اما چارچوبی فراهم می‌آورد که امکان فعالیت را محدود می‌کند یا گسترش می‌دهد (Katz & Akhus, 2002: 305-307). این اصطلاح، مشابه دیدگاه هایدگر به تکنولوژی است. از نظر هایدگر، تکنولوژی جهان را «قالب‌بندی»^۳ می‌کند، یعنی جهان را انتظام می‌دهد (ون لون، ۱۳۹۱: ۱۹). مک‌کنزی و وایکمن با تأکید بر «ساخت اجتماعی تکنولوژی»^۴، با توجه به نقش سازوکارهای اجتماعی در تولید و مصرف فناوری‌های نوین، عاملیت جامعه را پررنگ کرده‌اند. به نظر آن‌ها گروه‌های مختلف مردم درگیر با تکنولوژی ... می‌توانند دریافت‌های بسیار متفاوتی از آن تکنولوژی داشته باشند که شامل دریافت‌های متفاوتی از ویژگی‌های فنی آن نیز هست. (بل، ۱۳۸۹: ۱۰۹-۱۱۰).

1. Networked Individualism

2. Apparatchest

۳- Enframe، ترجمه همان اصطلاح هایدگری گشتل (Gestell) است. از نظر هایدگر، ذات تکنولوژی گشتل یا همان قالب‌بندی است. این سخن به آن معناست که در دوره جدید این تکنولوژی است که به همه‌چیز و همه‌کس قالب و چارچوب می‌بخشد.

4. Social construction of technology (SCOT)

سیلورستون و هادون، همین ایده را با استعاره «اهلی‌سازی تکنولوژی»^۱ مطرح کردند. به نظر آن‌ها، تکنولوژی نیز مانند متن، از اصل خود دور شده و به شیوه جدیدی مصرف می‌شود (فرقانی و بدیعی، ۱۳۹۴: ۱۴۴-۱۴۵).

کاتز و همکارانش، دیدگاه «استفاده و خشنودی» را پایه‌گذاری کردند و از این طریق، عاملیت مخاطب یا کاربر را در استفاده از فناوری‌های ارتباطی برای رفع نیازهای برجسته نمودند. تمرکز این نظریه بر کاربر فعال و گزینشگر است که آگاهانه برای رفع نیازهای اجتماعی و روانی خود به سراغ رسانه‌ها می‌رود (مهدی زاده، ۱۳۸۹: ۷۴).

برونو لاتور، با توسعه مفهوم «شبکه کنشگران»^۲، عاملیت همه عوامل درگیر در شکل دادن به واقعیت را در قالب شبکه‌هایی از کنشگران انسانی و غیرانسانی بیان کرد. نظریه کنشگر- شبکه بر اساس دو اصل بنیان نهاده شده است: اول اینکه کنشگری اجتماعی مختص به انسان‌ها نیست؛ و، دوم اینکه شبکه‌ها کنشگران انسانی و غیرانسانی را ترکیب می‌کنند (Lister et al, 2009: 217).

ما در این پژوهش، قصد داریم به یک «بازآمیزی» از نظریه‌های حوزه نسبت تکنولوژی و فرهنگ دست بزنیم. به گفته جان آرمیتاژ (۱۹۹۹)، ما نیازمند رویکردی به مطالعه تکنولوژی در دوره کنونی هستیم که «منتخبی از منابع گوناگون»^۳ و روشنفکرانه^۴ باشد و «نظریه بازآمیخته»^۵ را به منزله چشم‌اندازی بر اساس تجربه فرهنگی معاصر از زندگی روزمره بیان کند (به نقل از بل ۱۳۸۹: ۱۲۲).

-
1. Domestication
 2. Actor-Network Theory (ANT)
 3. Eclectic
 4. Open- minded
 5. Recombinant Theory

روش‌شناسی

در این پژوهش ما به دنبال شناخت و توصیف سبک زندگی جدید دانشجویان ایرانی بودیم. از آنجاکه «سبک زندگی موبیتال»، خود، مفهوم جدیدی است، با «عدم کفایت نظریه» روبرو هستیم. همچنین نیاز به نظریه‌ای برای «اینجا و اکنون» یعنی جوانان دانشجوی ایرانی در سال‌های پایانی دهه ۹۰ شمسی داریم. بنابراین، به دنبال آزمون نظریه‌های جهان‌شمول نبوده بلکه علاقه‌مند به تولید نظری هستیم. بدین منظور، با روش نظریه‌مبنایی^۱ (داده‌بنیاد، برپایه)، «سبک زندگی موبیتال» را در جامعه دانشجویی مورد مطالعه قرار دادیم. روش نظریه‌مبنایی، در ذات خود با نوعی آزادی و خلاقیت همراه است. به همین دلیل از ابتدا با کثرت و تنوع همزاد بوده است.

پژوهشگران مختلف، با شیوه‌های بدیل و بدیع خود این روش را اجرا کرده و بر این تنوع دامن زده‌اند. اکنون، دست‌کم پنج نسخه مختلف از این روش شناخته‌شده است که شامل کلاسیک (گلاسر)، سیستماتیک (اشترواس و کوربین)، ساختن‌گرا (چارمز)، تحلیل موقعیت (کلارک) و تحلیل ابعاد (شاتزمن) است (فراستخواه، ۱۳۹۵: ۹۶). بنابراین، غریب و ناممکن نیست که پژوهشگران به فراخور موضوع و مسئله پژوهش خود، با حفظ اصول روش نظریه‌مبنایی، برخی جزئیات را تغییر دهند یا ترکیبی از نسخه‌های مختلف این روش بسازند. در این پژوهش نیز، بنا به جنس مسئله و طراحی اکتشافی روش تحقیق، ترکیبی از این روش‌ها به کار گرفته شده است. از گلاسر، «پدیدایی نظریه»، از اشترواس و کوربین، «کدگذاری‌های باز، محوری و گزینشی» و «پدیده محوری» و از شاتزمن، تهیه «اطلس مفهومی» برای تولید نسخه نظریه‌مبنایی موردنیاز این پژوهش، اقتباس و به کار گرفته شده است.

با توجه به اینکه در این پژوهش به دنبال فهم تجربه زیسته دانشجویان از کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه در زندگی روزمره‌شان بودیم، از تکنیک مصاحبه اپیزودیک^۱ استفاده کردیم. در این روش، به موقعیت‌ها و اپیزودها که تجربه فرد مصاحبه‌شونده در چارچوب آن‌ها رخ داده است و به نظر می‌رسد که به پرسش تحقیق مربوط می‌شوند، توجه ویژه‌ای نشان داده می‌شود (فلیک، ۱۳۹۴: ۲۰۳). این مصاحبه‌ها از دانشجویان خواسته شد فعالیت‌های زندگی روزمره‌شان از اول صبح تا پایان شب در عرصه‌های مختلف تحصیل، کار و زندگی روزمره تشریح کنند. در خلال این گفتگوها به شیوه‌های تعاملات و ارتباطات، کسب اطلاعات، یادگیری، سرگرمی و تفریح، خرید، هماهنگ شدن با مد و دوستی با جنس مخالف و حتی ایده‌های همسریابی‌شان پرداختیم. تا نقش و جایگاه دستگاه‌های دیجیتال همراه، الگوی کاربری دانشجویان، دیدگاه و انتظاراتشان از این تکنولوژی‌ها و احساس نهایی‌شان از کاربری این دستگاه‌ها برایمان روشن شود.

بنا به منطق روش نظریه‌مبنایی، این پژوهش، بر اساس شیوه نمونه‌گیری نظری^۲ انجام شده است. بدین منظور، در این پژوهش، ۱۷ مصاحبه عمیق با دانشجویان دختر و پسر مقاطع و رشته‌های مختلف تحصیلی با دانشجویان دو دانشگاه علامه طباطبائی و صنعتی شریف انجام شد. علت انتخاب این دو دانشگاه، پوشش دادن دانشجویان سه گروه تحصیلی مهم علوم انسانی، فنی و مهندسی و علوم پایه در دو دانشگاه سطح یک شهر تهران بود.

-
1. Episodic Interviewing
 2. Theoretical Sampling

جدول ۱- مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	نام مستعار	سن	محل تولد	رشته تحصیلی	مقطع تحصیلی	دانشگاه محل تحصیل	وضعیت تأهل	وضعیت اشتغال	وضعیت سکونت
۱	مریم	۲۹	همدان	ارتباطات	کارشناسی ارشد	علامه طباطبائی	مجرد	پاره وقت	خوابگاه
۲	نسترن	۲۳	تهران	روابط عمومی	کارشناسی	علامه طباطبائی	نامزد	نیمه وقت	منزل
۳	لاله	۲۷	تهران	ارتباطات	کارشناسی ارشد	علامه طباطبائی	مجرد	نیمه وقت	منزل
	احسان	۲۲	تهران	مدیریت صنعتی	کارشناسی	علامه طباطبائی	مجرد	پاره وقت	منزل
	احمد	۲۸	ماکو	روابط بین الملل	کارشناسی ارشد	علامه طباطبائی	متأهل	تمام وقت	منزل
	فرشته	۳۵	تهران	فلسفه تعلیم تربیت	دکتری	علامه طباطبائی	مجرد	نیمه وقت	منزل
	مهرداد	۲۸	گناباد	مدیریت صنعتی	دکتری	علامه طباطبائی	مجرد	غیر شاغل	خوابگاه
	سپهر	۱۹	اهواز	مشاوره	کارشناسی	علامه طباطبائی	مجرد	غیر شاغل	منزل
	تینا	۲۰	تهران	علوم سیاسی	کارشناسی	علامه طباطبائی	نامزد	غیر شاغل	منزل
	پرستو	۲۰	تهران	ریاضی	کارشناسی	صنعتی شریف	مجرد	غیر شاغل	منزل
	مهدی	۲۹	لنگرود	مهندسی هوافضا	دکتری	صنعتی شریف	متأهل	تمام وقت	خوابگاه

منزل	غیر شاغل	متأهل	صنعتی شریف	کارشناسی	مهندسی مواد	تهران	۲۴	پریا	
خوابگاه	غیر شاغل	مجرد	صنعتی شریف	کارشناسی	مهندسی برق	نقده	۲۳	سینا	
منزل	غیر شاغل	مجرد	صنعتی شریف	کارشناسی	مهندسی مکانیک	تهران	۲۲	محمد	
خوابگاه	پاره وقت	مجرد	صنعتی شریف	کارشناسی ارشد	مهندسی نفت	اراک	۲۴	علی	
منزل	غیر شاغل	مجرد	صنعتی شریف	کارشناسی	ریاضی	تهران	۲۰	بیبا	
منزل	غیر شاغل	مجرد	صنعتی شریف	کارشناسی	مهندسی صنایع	تهران	۲۰	امیر	

داده‌های اصلی پژوهش، یعنی مصاحبه با دانشجویان، پس از پیاده‌سازی دقیق، با استفاده از نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی «ان‌ویو ۱۰» کدگذاری شد. این کدگذاری، طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی و با هدف یافتن مفاهیم و مقولات و پدیده محوری و ارائه یک اطلس مفهومی درباره مسئله تحقیق صورت گرفت. در این پژوهش، کدگذاری اولیه با ذهنی باز و با وفاداری به داده‌ها، به صورت جمله به جمله انجام شده؛ داده‌ها در یک فرایند دائمی مقایسه شده، شکاف‌ها و بعضی ابهام‌ها مشخص شده تا در مصاحبه‌های بعدی به آن پرداخته شود. در بعضی موارد حتی با تماس مجدد با مصاحبه‌شوندگان و پرسش‌های بیشتر، فرایند مصاحبه و کدگذاری تکمیل شده است. در این مرحله ۱۴۶۸ کد در نرم‌افزار به دست آمد. کدگذاری‌های محوری و انتخابی نیز با توجه به حساسیت نظری^۲ پژوهشگران صورت گرفت و

1. NVivo 10
2. Theoretical sensitivity

در نهایت ۶۸۳ مفهوم در ۵۲ خوشه جای گرفت و سه مقوله اصلی و یک پدیده محوری پدیدار شد. در شکل دهی به مدل نظری نیز معیارهایی چون تراکم مفهومی^۱، خاص بودن و تمایز مفهومی^۲ برای برخورداری از «قدرت توضیح‌دهندگی» لازم (فراستخواه، ۱۳۹۶: ۱۹۹) لحاظ شده است.

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش ما به دنبال فهم سبک زندگی موبیتال در جامعه دانشجویان ایرانی و توصیف آن با استفاده از روش نظریه‌مبنایی بودیم. برای تحقق این هدف، ابتدا مفاهیم و مقولات برآمده از کدگذاری‌ها و پدیده محوری یافته‌ها را شرح داده و سپس یک «اطلس مفهومی» به‌عنوان الگوی نظری برآمده از این پژوهش ارائه داده‌ایم.

تجربه متناقض‌گونه‌ی خشنودی و ناخشنودی هم‌زمان

پدیده محوری یافته‌های پژوهش، وجود احساسی دوگانه نسبت به کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه در بیشتر دانشجویان بود؛ تجربه بهره‌مندی از آزادی، قدرت و لذت به همراه تجربه ناکامی و دل‌زدگی از تکنولوژی و احساس گناه ناشی از آن. ما این پدیده را «تجربه متناقض‌گونه‌ی خشنودی و ناخشنودی هم‌زمان» نامیده‌ایم.

اگرچه دانشجویان، نسبت به کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه، خشنودی زیادی که ناشی از کارکردهای مثبت این دستگاه‌ها برای آن‌هاست، دارند، اما بسیاری از آن‌ها، دچار نوعی ناخشنودی هم هستند. گویی یک کشمکش و جدال دائمی میان دانشجویان کاربر و دستگاه‌های دیجیتال همراه در جریان است. جدالی بر سر وقت و انرژی دانشجو که به‌صورت مفیدتری برای درس و تحصیل، مطالعه، کار، فعالیت‌های مفید

1. Conceptual density
2. Conceptual specificity

حضور و فیزیکی مثل ورزش، ارتباط رودررو، یادگیری و تمرین مهارت‌های زندگی صرف کند یا پای شبکه‌های اجتماعی بگذراند، در فضای مجازی بچرخد، عکس‌ها را لایک کند، فیلم و کلیپ‌های جالب و خنده‌دار ببیند یا توی بحث‌ها و گفتگوهای بی‌سرانجام و پر از سوء تفاهم شرکت کند و در نهایت با «توهم کسب اطلاعات» که به تدریج برای دانشجو رنگ می‌بازد و احساس گناه ناشی از این اتلاف وقت و انرژی تنها بماند. یک نوع کشمکش و جنگ قدرت میان انسان و تکنولوژی، میان کاربر و گوشی هوشمندش در جریان است.

بنابراین، در کاربری دانشجویان از دستگاه‌های دیجیتال همراه، ما تنها با «استفاده و رضامندی»^۱ مواجه نیستیم بلکه یک «استفاده و عدم رضامندی»^۲ هم به نحو غیرقابل چشم‌پوشی، خودنمایی می‌کند. این نارضایتی، به جز احساس گناه و سرزنش خود، نوعی دل‌زدگی از دیجیتال بودگی، تمایل به دور شدن از دستگاه‌های دیجیتال همراه را نیز در آنها ایجاد کرده است. می‌توان این احساس را «دل‌زدگی از تکنولوژی» نامید. در نتیجه، دانشجویان دچار نوعی «ناهماهنگی شناختی»^۳ شده و برای مواجهه و مدیریت این وضعیت، یا آن‌طور که لئون فستینگر (۱۹۵۷) می‌گوید برای کاهش ناهماهنگی، استراتژی‌های متفاوتی در پیش می‌گیرند که گاهی با تغییر در گرایش‌ها، اعتقادات و کنش‌هایشان همراه است. در این مورد، سه نوع استراتژی مشاهده شد؛ استراتژی اول، پذیرش واقعیت و تلاش برای کنترل و اداره آن به نحو مطلوب‌تر است. استراتژی دوم، استفاده از مکانیسم دفاعی انکار یا نادیده گرفتن است و استراتژی سوم، توجیه یا دلیل تراشی است.

1. Use & Gratification

2. Use & Dissatisfaction

۳- Cognitive dissonance در دانش روان‌شناسی، نوعی استرس ذهنی یا ناهنجاری و احساس ناخوشایند

است که بر اثر شرایطی همچون ایجاد (و القای) هم‌زمان دو یا چند دیدگاه، عقیده، ارزش و یا اندیشه ناهمساز در یک فرد به وجود می‌آید (ویکی‌پدیا، ۲۰۱۷).

استراتژی اول دانشجویان، شامل محرومیت خودخواسته، تلاش برای هدفمندسازی کاربری شبکه‌ها، تلاش برای ایجاد تعادل و میانه‌روی در مصرف است. این استراتژی کنش، مشابه آن چیزی است که در علم روانشناسی جدید، آن را «خودکنترلی یا خودتنظیمی»^۱ می‌نامند. مصداق‌های محرومیت خودخواسته، نخریدن اینترنت همراه، محروم نمودن خود از گوشی، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، محدود نمودن زمان‌های دسترسی، فعالیت در شبکه‌ها به صورت انتخابی، محدود نمودن کاربری به فعالیت درسی و استفاده نکردن از امکانات گوشی هوشمند است. به‌عنوان نمونه، احسان، دانشجوی کارشناسی مدیریت صنعتی، از اینترنت همراه استفاده نمی‌کند تا زمان دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مجازی را برای خود محدود کند. لاله، دانشجوی ارشد ارتباطات، از برنامه «فارست»^۲ استفاده می‌کند تا زمان‌هایی که می‌خواهد مطالعه کند به سراغ گوشی نرود. سپهر، دانشجوی کارشناسی مشاوره، در دوره پیش‌دانشگاهی که مشغول درس خواندن برای کنکور بوده، گوشی هوشمند نگرفته تا تمرکز مطالعه‌اش از بین نرود.

استراتژی دوم دانشجویان، انکار نمودن، چشم‌پوشی کردن، تغافل و به‌نوعی فرار و پاک کردن صورت مسئله است. مصداق‌های این استراتژی، مقاومت در برابر شرح کاربری دستگاه‌ها، اظهار بی‌اطلاعی و ناآشنایی با بعضی شبکه‌ها، بی‌علاقه نشان دادن خود به گوشی و شبکه‌ها، ادعای برخوردار بودن از سواد فضای مجازی و ادعای توان کنار گذاشتن گوشی و شبکه‌هاست.

استراتژی سوم دانشجویان، توجیه یا دلیل‌تراشی است. بعضی از دانشجویان، سعی می‌کنند عذر و بهانه‌هایی برای استفاده نابجا، بیش‌ازحد و اعتیادی خود از گوشی

۱- (self-control or self-regulation) خودکنترلی یا خودتنظیمی عبارت است از حل کردن تعارض درونی بین عقل و هوس، بین شناخت و انگیزه، بین برنامه‌ریز درونی و عمل‌کننده درونی به‌نحوی که عنصر اول بر دوم اولویت داده شود (Rachline, 1995).

۲- (forest) یک برنامه کاربری برای کنترل مصرف اعتیادی گوشی تلفن همراه است که از ایده کاشت درخت برای جلوگیری از مراجعه زودبه‌زود به گوشی تلفن هوشمند استفاده می‌کند.

تلفن هوشمند و شبکه‌های اجتماعی بیاورند. مصداق‌های آن، استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی فقط برای کارهای درسی و کلاسی، برای آگاهی از اخبار و تحلیل‌های روز، به‌عنوان زنگ تفریح و استراحت، به دلیل جذاب نبودن کلاس درس یا انگیزه نداشتن برای مطالعه است. اغلب دانشجویان این استراتژی‌ها را به‌صورت ترکیبی به کار می‌برند. در عین اینکه تلاش می‌کنند کاربری‌شان را هدفمند و محدود کنند، در مورد آن بخش‌هایی که موفق نمی‌شوند، از انکار یا توجیه استفاده می‌کنند.

الگوی کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه در جامعه دانشجویی

پرسش نخست این پژوهش، معطوف به شناخت الگوی کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه در جامعه دانشجویی بود. بر اساس یافته‌های این پژوهش، این الگو شامل مقولات «عملکرد تلفیقی»، «مصرف فراغتی»، «مصرف اعتیادی»، «شبکه‌سازی»، «مجموعه‌سازی» و «ترجیح غیرموبیتال» است که در ادامه به شرح هر یک از این مقولات می‌پردازیم.

۱-۱ **عملکرد تلفیقی:** دانشجویان در بعضی زمینه‌ها و موارد، شیوه موبیتال و در بعضی موارد، شیوه غیرموبیتال را برای انجام امور روزمره‌شان اعم از تحصیل، کار، زندگی شخصی و فعالیت‌های اجتماعی انتخاب می‌کنند. این انتخاب که بر اساس ارزش‌هایی مانند سرعت، سهولت، کارایی و اثربخشی، قیمت و هزینه، کیفیت و دقت و غیره و با هدف حداکثر نمودن مطلوبیت صورت می‌گیرد، نوعی «انتخاب عقلانی» است. بر اساس نظریه انتخاب عقلانی^۱، کنشگر، کنشی را انتخاب می‌کند که حداکثر فایده را نصیب او سازد (کلمن، ۱۳۷۷: ۳۲). به‌کارگیری تلفیقی منابع موبیتال و غیرموبیتال، با عنوان «دوفضایی شدن»^۲ زندگی (عاملی، ۱۳۸۴) هم توصیف شده است.

1. Rational choice theory
2. Dual Spacization

عملکرد تلفیقی در کسب اطلاعات در میان دانشجویان بسیار رایج است. به عنوان نمونه، احسان، دانشجوی مدیریت صنعتی، می‌گوید که از برنامه‌های جانبی دانشگاه از طریق اطلاعیه‌ها در گروه‌های تلگرام، تبلیغات محیطی یا صحبت رودررو با دوستان در دانشگاه مطلع می‌شود. او برای پیدا کردن آدرس جدید هم شیوه‌های موبیتال و غیرموبیتال را ترکیب می‌کند:

«معمولاً از پدرم می‌پرسم یا تو دوستانم و اینا آگه کسی بچه اون

محل باشه سعی می‌کنم بپرسم. آگه نه که سراغ جی‌پی‌اس موبایل می‌رم.»

۱-۲ مصرف فراغتی اطلاعات (اطلاع- سرگرمی)^۱: دانشجویان، در زمان‌های

فراغت، مثلاً برای استراحت بین مطالعه، به شبکه‌های اجتماعی مجازی‌شان سر می‌زنند و اطلاعات آن‌ها را مرور می‌کنند. تینا، دانشجوی کارشناسی علوم سیاسی:

«شب بعد از شام بیشتر درس می‌خونم. لابه‌لاش هم با موبایل کار

می‌کنم. اگرم که تایم اضافه بیارم کتاب آزاد و غیردرسی می‌خونم. اگر

نه که همون درس و موبایل.»

دانشجویان احساس می‌کنند که با چک کردن شبکه‌های اجتماعی، در عین فراغت و استراحت، اخبار و اطلاعاتی هم به دست می‌آورند و اعتقاد دارند که به همین دلیل، این کار، مفیدتر از گیم^۲ است. یکی از دانشجویان از عبارت جالب «بهتر هدر دادن وقت» در این مورد استفاده کرد. امیر، دانشجوی مهندسی صنایع:

«حتی آگه اون یه ربع رو کار درست و حسابی نکنم، ترجیح میدم

تو تلگرامم بگذرونم تا این که برم بازی کنم. آخه بازی واقعاً به نظرم

بی‌معنیه. نه اینکه برم یه استفاده مفید از زمانم بکنم همین که یه جور

بهتری هدرش بدم.»

1. Infotainment

۲- (Game) اصطلاح گیم در فارسی برای اشاره به بازی‌های رایانه‌ای و موبایلی رایج شده و ترجمه فارسی آن (بازی) نمی‌تواند منظور را برساند.

به جز اطلاع- سرگرمی، بعضی از شبکه‌های اجتماعی برای دانشجویان کارکرد سیاست- سرگرمی^۱ هم دارد. در جریان اخبار روز قرار گرفتن و خواندن تحلیل‌های سیاسی- اجتماعی نیز از انگیزه‌های دانشجویان برای مصرف فراغتی شبکه‌های اجتماعی مجازی است. بیتا، دانشجوی ریاضی:

«تو یوتیوب بیشتر برنامه طنز می‌بینم و یه کمم یعنی یه طورایی در

جریان چیزهای سیاسی قرار می‌گیرم چون طنزها عمدتاً سیاسی‌ان.»

۱-۳ مصرف اعتیادی: این اعتیاد، به شکل وابستگی، ولع مصرف، اضطراب و دلهره و حتی رفتارهای وسواس گونه در دانشجویان دیده می‌شود. یکی از نشانه‌های این اعتیاد، چک کردن گوشی و شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان نخستین فعالیت روزانه و واپسین فعالیت شبانه است. فرشته، دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت:

«من صبح که بلند می‌شم، چشم که باز می‌کنم، اول تلگراممو چک

می‌کنم.»

یکی دیگر از نشانه‌های این اعتیاد، ولع مصرف دستگاه‌ها و تکنولوژی‌های جدید مربوط به آن‌هاست. بیشتر دانشجویان به شدت علاقه دارند مدل گوشی خود را ارتقاء دهند، تبلت بخرند و از برنامه‌ها و قابلیت‌های جدید این دستگاه‌ها استفاده کنند. چک کردن مکرر شبکه‌ها و ترس و اضطراب از ندیدن پیامی و بی‌خبر ماندن از چیزی، یکی دیگر از علائم اعتیاد دانشجویان به گوشی و شبکه‌هاست. پرستو، دانشجوی کارشناسی ریاضی:

«می‌ترسم. چون که وقتی میوت می‌کنم پیامها توش سین می‌شه بعد

می‌ترسم بعداً از چشمم بره یا مثلاً نبینم نمی‌دونم چون پیش اومده.»

۱-۴ شبکه‌سازی: دانشجویان که اغلب در شبکه‌های اجتماعی مجازی مشابهی عضو هستند، یاد گرفته‌اند که برای مدیریت امور روزمره‌شان، از شبکه‌سازی در

پلتفرم‌های پیام‌رسان استفاده کنند. این شبکه‌ها اغلب غیررسمی، اختصاصی (متشکل از گروهی خاص)، تخصصی (متمرکز بر موضوعی خاص)، و موقتی هستند. مهدی، دانشجوی دکتری هوافضا و ساکن خوابگاه متأهلین:

«تو خوابگاه ما فک کنم شش تا گروه داریم با تارگتای مختلف. یکیش مال بحث سیاسیه که سر انتخابات درست شد. یکیش مال مشکلاتیه که مثلاً اتفاقات روزمره است؛ به گروه رفت و آمد هست؛ به گروه خرید و فروش هست؛ به دونه اخبار مهم هست. به دونه هم مال خانوماست که جداست. به دونه هم فوتبال.»

۵-۱ مجموعه‌سازی: دانشجویان در دستگاه‌های دیجیتال همراهشان، مجموعه‌ای از برنامه‌ها، محتواها، ارتباطات موردعلاقه خود را ایجاد و استفاده می‌کنند. به‌عنوان نمونه، ایجاد مجموعه‌ای از برنامه‌های تلفن هوشمند، مجموعه‌ای از نرم‌افزارهای لپ‌تاپ، مجموعه‌ای از موسیقی‌ها، فیلم‌ها و سریال‌های موردعلاقه، مجموعه‌ای از گروه‌ها، کانال‌ها و صفحات در شبکه‌های اجتماعی و غیره. این الگوی کاربری را می‌توان به شخصی‌سازی^۱ دستگاه‌های دیجیتال همراه نیز تعبیر کرد. این امر، خود یکی از مزایای این دستگاه‌هاست که باعث سرعت و سهولت دسترسی برای دانشجوی می‌شود.

نکته جالب در این مجموعه‌سازی‌ها، احتکارگری است. این احتکار ناشی از تجربه دوگانه محرومیت از اینترنت در بعضی شرایط و دسترسی به اینترنت رایگان در شرایطی دیگر است.

۶-۱ ترجیح غیرموبیتال: دانشجویان در بعضی موارد و زمینه‌ها به‌طورکلی، شیوه‌های غیرموبیتال انجام امور را ترجیح می‌دهند. مهم‌ترین این امور موارد زیر است:

- مطالعه کتب و جزوات و به‌طور کلی منابع درسی و امتحانی به‌صورت چاپی و پرینت شده و یادداشت‌برداری روی کاغذ.

- خرید حضوری: دانشجویان، خرید حضوری را به خرید آنلاین ترجیح می‌دهند. اگرچه بیشتر آن‌ها حداقل چند فروشگاه اینترنتی را می‌شناسند و برای کسب اطلاعات درباره مشخصات بعضی کالاهایی که قصد خرید آن را دارند و دیدن نظرات کاربران از این وبسایت‌های فروشگاه‌های استفاده می‌کنند، اما بیشتر آن‌ها ترجیح می‌دهند که برای خرید لباس، کالاهای دیجیتال و سایر اقلام به‌صورت حضوری اقدام کنند. عمده دلایلی که ذکر کرده‌اند، اعتماد نداشتن به فضای مجازی، کیفیت و قیمت بهتر در خرید حضوری، گارانتی، تنوع و سرعت بیشتر، نیاز به لمس کالا و دیدن از نزدیک و جنبه فراغتی و لذت‌بخش خرید حضوری است.

- ارتباط حضوری با دوستان صمیمی و اعضای خانواده: باوجود ارتباطات شبکه‌ای مجازی گسترده دانشجویان باهمکلاسی‌ها و هم‌دانشکده‌ای‌ها، آن‌ها ترجیح می‌دهند با دوستان نزدیک و اعضای خانواده به‌صورت حضوری و رودررو صحبت کنند و وقت بگذرانند.

کارکردهای دستگاه‌های دیجیتال همراه در جامعه دانشجویی

در این بخش به این پرسش پاسخ می‌دهیم که دانشجویان از دستگاه‌های دیجیتال همراه چه استفاده‌هایی می‌کنند یا چه بهره‌ای می‌برند. بر اساس یافته‌های این پژوهش، در عین وجود اشتراک‌ها، تمایزات جدی میان کارکردهای این دستگاه‌ها وجود دارد.

۱- **تلفن هوشمند؛ منبع همه‌چیز:** تلفن هوشمند به‌عنوان تنها دستگاه دیجیتال همیشه همراه دانشجویان، برای آن‌ها کارکردهای متنوع و زیادی دارد. گزارش دانشجویان از برنامه‌های موجود در تلفن هوشمندشان که دست‌کم یک‌بار در هفته از آن استفاده می‌کنند، نشان داد که طیف وسیعی از نیازها و امور زندگی روزمره آن‌ها با مراجعه به گوشی‌هایشان مرتفع می‌شود. این برنامه‌ها شامل انواع ارتباطی (یاهو میل،

جیمیل، ایمو)، رفت و آمد و گردشگری (اسنپ، نقشه، ویز)، سرگرمی (سودوکو، دوز، کلش رویال، رادیو جوان، فیلمو)، شبکه‌های اجتماعی (اینستاگرام، پلاس مسنجر، پین‌تر است، تلگرام، توئیتر، سروش، موبوگرام)، کاربردی (یادداشت، کال ریکوردر، فیلترشکن، شیر آیت، زاپیا، آب و هوا)، کمک‌آموزشی (۵۰۴ واژه، دیکشنری، فرهنگ لغت، کم اسکرن)، مذهبی (قرآن، نهج‌البلاغه، مفاتیح) و مالی و بازرگانی (آپ، دیجی کالا، دیوار، شیپور، فون‌پی) است.

۱-۱- **آگاهی از اخبار:** بسیاری از دانشجویان در این پژوهش ابراز کردند که اخبار و تحلیل‌های خبری را از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی (تلگرام و اینستاگرام) به دست می‌آورند. مریم، دانشجوی ارشد ارتباطات که اخبار و تحلیل‌ها را باعلاقه و جدیت پیگیری می‌کند:

«معمولاً اخبار روز رو همه رو در اینستاگرام چک می‌کنم. چون

کوتاهه و با عکسه.»

۱-۲- **تبادل اطلاعات:** یکی از مهمترین کارکردهای شبکه‌های اجتماعی و گوشی‌های هوشمند برای دانشجویان، راه سریع و آسان تبادل اطلاعات است. از جزوه‌های کلاسی و کتاب‌های دیجیتال گرفته تا اطلاع‌رسانی برنامه‌های دانشگاه و هماهنگی‌های کلاسی.

۱-۳- **تسهیل، تکمیل و تقویت ارتباطات:** یکی از مهمترین کارکردهای گوشی هوشمند و شبکه‌های اجتماعی برای دانشجویان، تسهیل، تکمیل و تقویت روابطشان با دوستان، همکلاسی‌ها و همکاران قبلی یا فعلی و حتی اعضای خانواده و فامیل است. از شبکه‌های اجتماعی مجازی برای ارتباطات کاری نیز استفاده می‌شود. مهدی، دانشجوی دکتری هوا و فضا که با چند شرکت همکاری دارد:

«یه سری کارامونم تو همون تلگرام هست. دیروز یک ساعت و نیم تا دو ساعت جلسه مجازی داشتیم. تقریباً تو همه شرکت‌هایی که هستیم به گروه داریم تو همون کارا انجام می‌شه.»

۴-۱- **یادگیری مهارت‌های زندگی:** دانشجویان، برای آموختن بسیاری از مهارت‌ها، هنرها، تکنیک‌ها و ترفندها که در زندگی روزمره کاربرد دارد مانند: آشپزی، بدنسازی، مد و آرایش و غیره نیز از گوشی هوشمند و شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند. پریا، دانشجوی مهندسی مواد که در حال تدارک عروسی و آغاز خانه‌داری است:

«از اپ سرآشپز برای اینکه با غذاها آشنا بشم استفاده می‌کنم. تو او رد می‌چرخم و غذاهای موردعلاقه‌مو پیدا می‌کنم دستور پختاشو جمع می‌کنم.»

۵-۱- **مدیریت زندگی روزمره:** دانشجویان از دستگاه‌های دیجیتال همراه برای مدیریت امور روزانه‌شان مانند مدیریت زمان، مدیریت اطلاعات، مدیریت روابط و سایر امور استفاده می‌کنند. به‌عنوان نمونه، بیدار شدن صبحگاهی با صدای زنگ هشدار، یا یادآوری قرارها و برنامه‌های مهم روز، یادداشت نمودن و ذخیره‌سازی مطالب، چک کردن ساعت، مکان‌یابی و مسیریابی، تاکسی گرفتن، ثبت عکس و فیلم، پرداخت‌های مالی، خرید اینترنتی، هماهنگی با یکدیگر و غیره.

۶-۱- **دستیار آموزشی:** دانشجویان از گوشی هوشمند و برنامه‌های آن به‌عنوان وسیله کمک‌آموزشی نیز استفاده می‌کنند. این استفاده‌ها شامل مواردی مانند: تهیه و به اشتراک‌گذاری جزوه‌های دیجیتال، یادگیری و آزمون‌های زبان انگلیسی، به‌کارگیری فرهنگ لغات فارسی و انگلیسی برای فهم بهتر درس، استفاده از برنامه‌های ابزار مهندسی مانند ماشین‌حساب و ذره‌بین است.

۱-۷- **دستیار مذهبی:** برنامه‌های مذهبی تلفن هوشمند هم در میان بسیاری از دانشجویان طرفدار دارد و برای اطلاع از اوقات شرعی، خواندن ادعیه و قرآن، گوش دادن به نوحه و مداحی مانند دستگیری کارآمد همیشه حاضر هستند.

۱-۸- **سرگرمی:** یکی از مهمترین کارکردهای تلفن هوشمند، سرگرمی است. به جز سرگرم شدن با پیام‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی، گیم (بازی)، تماشای فیلم و سریال و گوش دادن به موسیقی نیز از کارکردهای سرگرم‌کنندگی تلفن هوشمند است. گوش دادن به موسیقی، رایج‌ترین فعالیت دانشجویان در مسیر رفت و آمد میان دانشگاه و منزل است.

۲- **تبلت؛ مکمل گوشی هوشمند:** به جز کارکردهایی که تلفن هوشمند دارد، تبلت، کارکردهای خاص خودش را برای دانشجویان دارد اما بیشتر به‌عنوان وسیله مکمل گوشی هوشمند به کار می‌رود. تنها به این دلیل که نمایشگر بزرگ‌تری از گوشی دارد، برای بعضی دانشجویان در شرایطی خاص مثلاً در خانه و برای انجام اموری خاص مثلاً مرور جزوه و کتاب دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، نسبت به گوشی هوشمند اولویت دارد.

۳- **لپ‌تاپ؛ متمایز از گوشی هوشمند:** کارکرد لپ‌تاپ، برعکس گوشی هوشمند، هدفمند و تخصصی است. می‌توان کارکرد لپ‌تاپ را بیشتر در سه گروه امور رسمی و حساس (مثل تراکنش‌های مالی)، امور آموزشی و پژوهشی (مثل جستجو، مرور مطالب و یادداشت‌برداری) و امور حرفه‌ای و شغلی دید. لپ‌تاپ دانشجویان معمولاً در مکانی خاص مستقر است و کمتر جابجا می‌شود. اغلب دانشجویان لپ‌تاپ خود را در خانه یا خوابگاه نگه می‌دارند و فقط در موارد ضروری به دانشگاه می‌آورند.

آثار و پیامدهای کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه در جامعه دانشجویی

پرسش سوم این پژوهش، معطوف به آثار و پیامدهای کاربری دستگاه‌های دیجیتال بود. بر اساس یافته‌های این پژوهش، کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه، در زندگی دانشجویان آثار مثبت و پیامدهایی منفی داشته است. از جمله آثار مثبت این کاربری، گسترش دسترسی‌ها و کاهش محدودیت‌ها، منعطف نمودن زمان و مکان برای کاربر، قدرت بخشی به کاربران و از جمله پیامدهای منفی این کاربری، اولویت یافتن سرگرمی، اتلاف وقت مفید، کاهش تمرکز و نارضایتی خانواده است.

۱- گسترش دسترسی‌ها و کاهش محدودیت‌ها: اتصال دائمی به اینترنت، حضور در شبکه‌های اجتماعی فعال، گسترده و تخصصی، آشنا شدن و استفاده کردن از برنامه‌های گوشی هوشمند برای هر امری، نه تنها جعبه‌ابزاری قوی برای کارها و فعالیت‌های دانشجویی در اختیار او قرار می‌دهد، بلکه با حفظ فردیت و حریم خصوصی، آزادی، اختیار و قدرت انتخاب او را نیز افزایش می‌دهد.

۲- منعطف نمودن زمان و مکان: تغییر مفهوم زمان و مکان و از بین بردن یا کاهش فاصله‌ها که از پیامدهای جهانی‌شدن ارتباطات است، با کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه بیشتر معنا پیدا می‌کند. کنترل و انعطاف در زمان و مکان، به کاربران اجازه داده که دوباره عشایر^۱ شوند (Lehikoinen et al, 2007: 11-12).

۳- قدرت بخشی به کاربران: این قدرت بخشی ناشی از چند کارکرد مهم این دستگاه‌ها برای دانشجویان است. اول اینکه، اکنون آن‌ها به واسطه در اختیار داشتن اینترنت همراه، هر لحظه به مهمترین منبع قدرت یعنی اطلاعات دسترسی دارند و همین امر، قدرت انتخاب آن‌ها را افزایش داده و امکان تسلط و کنترل بیشتری به آن‌ها بخشیده است. دوم اینکه، شبکه‌های اجتماعی مجازی، محملی برای ابراز نظرات و دیدگاه‌ها، به اشتراک گذاشتن احساسات و نمایش وقایع زندگی کاربران شده است. این فرصت ابراز خود، به اشتراک گذاشتن و نمایش دادن، کاربر را تبدیل به منبع خبر می‌کند. سوم اینکه، برخی برنامه‌های تلفن هوشمند، نیز در قدرت بخشی به کاربران مؤثر است. ضبط صوت،

دوربین، نقشه و مکان‌یاب، ماشین حساب، تاکسی اینترنتی، بازارهای آنلاین و برنامه‌های مفیدی که هرروز به فهرست بلند و بالای این برنامه‌ها اضافه می‌شود.

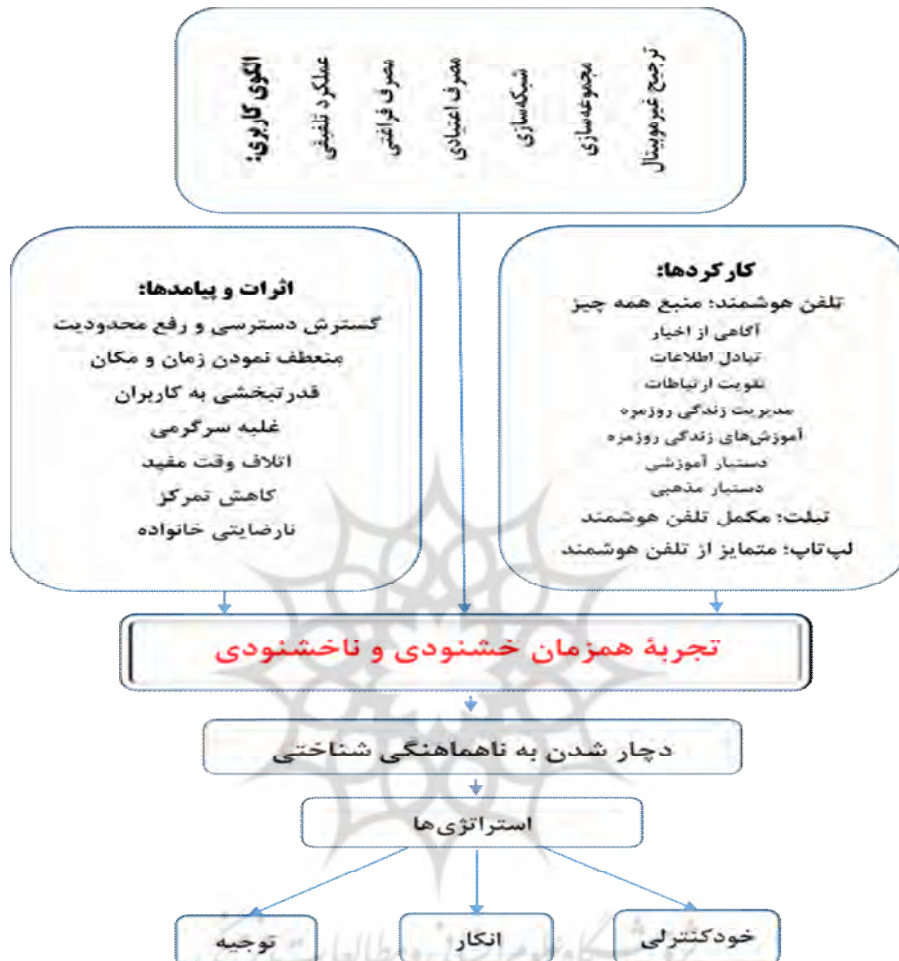
۴- اولویت و غلبه سرگرمی: یک تأثیر مهم و جدی دستگاه‌های دیجیتال همراه برای دانشجویان، در اختیار گذاشتن فرصت و ظرفیت جدیدی برای فراغت و سرگرم شدن است. با همراه داشتن همیشگی تلفن هوشمند، شبکه‌های اجتماعی مجازی، موسیقی، گیم، فیلم و چندرسانه‌ای، همیشه و در همه‌جا همراه و در اختیار دانشجو بوده و به او امکان بیشتری برای سرگرمی می‌دهد. اکنون دامنه «اوقات فراغت» در تمام گستره زندگی دانشجو کشیده شده و بخش مربوط به تحصیل، کار و فعالیت‌های جدی زندگی او را نیز با اوقات فراغت مخلوط کرده است.

۵- اتلاف وقت مفید: یکی از پیامدهای منفی کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه، به‌ویژه، تلفن هوشمند و شبکه‌های اجتماعی مجازی، اتلاف وقت مفید دانشجویان، مشغولیت اضافی فکری و احساسی و بازماندن دانشجو از دیگر فعالیت‌هاست.

۶- کاهش تمرکز: افت تمرکز دانشجو سر کلاس درس و کاهش جذابیت درس برای او، از دیگر پیامدهای منفی این دستگاه‌ها برای دانشجویان است. بیشتر آن‌ها، علت سرگرم شدن با گوشی و شبکه‌های اجتماعی سر کلاس درس را جالب و جذاب نبودن درس استاد عنوان می‌کنند اما خود این نکته نیز حائز اهمیت است که چرا عناصر «جذابیت» و «جالب بودن» کلاس‌های درس برای دانشجویان تا این اندازه مهم شده است، درحالی‌که مسلماً هدف آن‌ها از شرکت در کنکور و ثبت‌نام در دانشگاه، لذت بردن از کلاس‌های جالب و جذاب نبوده است. این امر، خود، از آثار و تبعات کاربری تلفن هوشمند و شبکه‌های اجتماعی مجازی است. به نظر می‌رسد این فناوری‌های ارتباطی، «جالب و جذاب بودن» را به مسئله اصلی دانشجویان تبدیل کرده و خود، رقیب جدی کلاس‌های درس شده‌اند.

۷- نارضایتی خانواده: تجربه والدین و همسران از تقویت ارتباطات به وسیله شبکه‌های اجتماعی مجازی و تلفن هوشمند مشابه تجربه دانشجویان جوان نیست. کم شدن ارتباط چشمی، فرصت ارتباط چهره به چهره و گفتگوهای روزمره در خانه، در کنار ابهام و بی‌اطلاعی از آنچه به‌دوراز کنترل و نظارت والدین در شبکه‌های اجتماعی مجازی اتفاق می‌افتد، والدین را نسبت به کاربری بیش‌ازحد فرزندان جوانشان نگران و بدبین کرده است. در اطلس مفهومی زیر، سه مقوله اصلی «الگوی کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه»، «کارکردهای این دستگاه‌ها» و «آثار و پیامدهای کاربری آن‌ها» را که باهم، تجربه نهایی کاربران یعنی تجربه متناقض‌گونه «خشنودی و ناخشنودی هم‌زمان» را رقم می‌زنند، نشان داده‌ایم:





شکل ۱- اطلس مفهومی سبک زندگی موبیتال دانشجویان دو دانشگاه سطح یک شهر تهران

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش با هدف شناخت سبک زندگی جدید دانشجویان در ایران معاصر، که آن را «موبیتال» نامیدیم، با نسخه «تحلیل ابعاد» روش نظریه مبنایی، به مصاحبه اپیزودیک با دانشجویان دو دانشگاه علامه طباطبائی و صنعتی شریف پرداختیم.

پس از گذشت حدود نیم‌قرن از مجادله علمی مک‌لوهان و ویلیامز بر سر اینکه آیا «تکنولوژی، مسیر جامعه را تغییر می‌دهد» یا «جامعه، شیوه‌های تولید و مصرف تکنولوژی را تعیین می‌کند»، با گسترش کاربری فناوری‌های ارتباطی نوین در زندگی روزمره، اندیشمندان ارتباطات، فرهنگ و فناوری، هر یک به‌نوبه خود، به صحنه این مباحثه بازگشته‌اند. «ابهام عاملیت تکنولوژی ارتباطی»، به‌عنوان یک مسئله مهم در مطالعات ارتباطی معاصر، در کتاب «رسانه‌های جدید»^۱ (Lister et al, 2009) مطرح شد؛ درحالی‌که برخی پژوهشگران از سایه انداختن رویکرد «ابزارگرایانه» بر مطالعات ارتباطی و رسانه‌ای گلایه داشتند (ون لون، ۱۳۹۱؛ امید علی و حسینی، ۱۳۹۱)، توجه دوباره به نقش و جایگاه تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در سبک زندگی، بحث میان معتقدان به عاملیت فناوری، جامعه یا کاربر را دوباره داغ کرد. اکنون پژوهش‌های بیشتری به فهم رابطه مبهم کاربر و فناوری، کشمکش قدرت میان آن‌ها و تأثیر سازوکارهای اجتماعی در شکل‌گیری این رابطه می‌پردازند (فرقانی و بدیعی، ۱۳۹۴؛ صادقی فسایی و عرفان منش، ۱۳۹۶؛ مختاری و ملک احمدی، ۱۳۹۶) که پژوهش حاضر را نیز می‌توان در زمره آن‌ها لحاظ کرد.

یکی از مهمترین یافته‌های این پژوهش، «تجربه متناقض‌گونه خشنودی و ناخشنودی هم‌زمان» در سبک زندگی موبیتال دانشجویان است. این پژوهش نشان داد که اگرچه دستگاه‌های دیجیتال همراه، کارکردهای زیادی برای دانشجویان دارند که منجر به آثار مثبت و احساس رضامندی در دانشجویان می‌شوند، کژکارکردها و

1. New Media; A Critical Introduction

پیامدهای منفی این دستگاه‌ها نیز برای دانشجویان محسوس است. موضوع اتلاف وقت مفید، مشغولیت‌های اضافی، بازماندن از سایر فعالیت‌ها، باعث شده که «ترجیح غیرموبیتال»، به‌عنوان شکلی از «مقاومت» در برابر کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه توسط دانشجویان شکل گیرد. این یافته را می‌توان اشاره‌ای برای تکمیل نظریه استفاده و خشنودی تلقی کرد. هرچند، کاتز، بلامر و گورویچ (۱۹۷۴) در کنار خشنودی‌های مرتبط با نیاز، به «پیامدهای دیگری که شاید اغلب ناخواسته باشند» نیز اشاره کرده‌اند (به نقل از سورین و تانکارد، ۱۳۸۱: ۴۲۴)، اما در پژوهش‌ها معمولاً اشاره‌ای به این «پیامدهای دیگر» نشده است. بنابراین، «استفاده» یا همان کاربری، نه صرفاً برای رفع «نیاز» کاربر است و نه صرفاً منجر به «رضایت و خشنودی» می‌شود. پاسخ به چرایی این امر و تبیین آن، پنجره‌های دیگری برای فهم اجتماعی فناوری‌های همراه می‌گشاید. در نظریه استفاده و خشنودی، مخاطب یا کاربر، تنها کنشگر مؤثر در تعریف «الگوی کاربری رسانه» فرض شده است و مقتضیات، امکانات و محدودیت‌های خود رسانه، تکنولوژی‌های رقیب، سیاست‌ها، گفتمان، ایدئولوژی، فرهنگ و تاریخ نادیده گرفته شده است. بنابراین، برای تحلیل رابطه کاربر و فناوری‌های ارتباطی جدید، نیاز به رویکرد جامع‌تری داریم که نقش همه عوامل مؤثر و زمینه‌های اثرگذار بر این رابطه را در نظر بگیرد. از یک سو باید عاملیت تکنولوژی، یا به عبارتی، «روح» تلفن هوشمند، اینترنت همراه و شبکه‌های اجتماعی مجازی را در وسوسه دانشجویان برای «تماس پیوسته» در نظر گرفت. روحی که تمام زمان دانشجو را با «فراغت» پیوند زده و با ارائه لحظه‌به‌لحظه «چیزی نو»، «جالب و جذاب بودن» را جایگزین سایر ارزش‌های خبری و اطلاعاتی و گوشی هوشمند را رقیب کلاس و فعالیت‌های درسی دانشجویان نموده است. اکنون کاربران بیش از دانشجوی دانشگاه، عضو خانواده، گروه، طبقه و غیره به «افراد شبکه‌ای» تبدیل شده‌اند.

از سوی دیگر، آنچه زمینه تأثیر این ویژگی را فراهم می‌کند، شرایط خاص زندگی در جامعه ایرانی است. ضعف زمینه‌های سرگرمی و فراغت در جامعه، نیاز دانشجو به

داشتن فضایی به‌عنوان حریم خصوصی، ناامیدی دانشجو نسبت به آینده، بی‌انگیزگی و بیکاری او و حتی میراث تاریخی پایین بودن سرانه مطالعه در جامعه‌ای که به گفته محسنیان راد (۱۳۸۴) به مدد پول نفت، بسیار کم در کهکشان گوتنبرگ توقف داشته است در «شکل‌دهی اجتماعی» به کاربری دستگاه‌های دیجیتال همراه، قابل تأمل است. بنابراین، در تحلیل سبک زندگی موبیتال دانشجویان، باید «اهلی‌سازی تکنولوژی» توسط کاربران بنا به مقتضیات زندگی اجتماعی و فردی‌شان را نیز در نظر گرفت.

اما توجه صرف به یکی از ابعاد و زمینه‌های شکل‌دهی به فرهنگ، سبک زندگی و جامعه و اسیر شدن در دو قطب «جبرگرایی تکنولوژیک» یا «جبرگرایی اجتماعی»، نمی‌تواند راهگشای فهم جامعه تکنولوژیک امروز ما باشد. در میان رویکردهای چهارگانه تحلیل رابطه تکنولوژی و جامعه، رویکرد «مطالعات فرهنگی علم و تکنولوژی» و نظریه «کنشگر- شبکه» (برونو لاتور) دیدگاه جامع‌تری برای مطالعه ظرفیت کنشگری عوامل مختلف درگیر در شکل‌گیری واقعیت به محقق می‌دهند. این نظریه، با انتقاد از رویکردهایی که عاملیت را مختص انسان می‌دانند، شبکه کنشگران انسانی و نانسانی را در شکل‌گیری وضعیت موجود دخیل و دارای عاملیت می‌داند. بدین معنی که هم «دانشجو به‌عنوان کاربر»، هم «دستگاه‌های دیجیتال همراه» با شکل، ظرفیت، محدودیت‌ها و ارزش‌های ذاتی‌شان، هم «جامعه ایرانی»، با اقتصاد، فرهنگ، سیاست، تاریخ، ایدئولوژی، گفتمان، دین، رسانه‌ها و غیره در شکل‌دهی به سبک زندگی موبیتال دانشجویان، عاملیت دارند. نظریه کنشگر- شبکه، نه تنها استاندارد برای ارزیابی و بازنگری برخی نظریه‌های موجود به دست می‌دهد، بلکه می‌تواند موجب تحول و تکمیل رویکردهای نظری و روش‌شناختی و سامان دادن چشم‌اندازی وسیع و همه‌جانبه برای فهم مسائل و موضوعات اجتماعی شود.

منابع

- امام جمعه زاده، جواد؛ ابراهیمی پور، حوا؛ ملکان، مجید؛ محمود اوغلی، رضا. (۱۳۹۳). «رابطه مصرف اینترنتی و سبک زندگی در بین دانشجویان دانشگاه اصفهان». *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال چهاردهم، شماره ۵۵.
- امید علی، میثم؛ حسینی، سید حسن. (۱۳۹۱). «مروری انتقادی بر مهمترین نظریه‌های تکنولوژی رسانه». *مطالعات میان‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ*، سال دوم، شماره ۲.
- بشیر، حسن؛ افراسیابی، محمدصادق. (۱۳۹۲). «شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان». *ره‌آورد نور*، شماره ۴۳.
- بل، دیوید. (۱۳۸۹). *درآمدی بر فرهنگ‌های سایبر*، مترجمان: مسعود کوثری و حسین حسینی، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- بهمنی، مهرزاد؛ محمدی شکیبا، عباس. (۱۳۹۴). «سبک‌های نوین ارتباطات انسانی در فضای مجازی؛ فرصت‌ها و تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی موبایلی». *مطالعات رسانه‌های نوین*، سال اول، شماره ۲.
- تقوایی یزدی، مریم؛ چیت‌ساز، چهره. (۱۳۹۵). «رابطه شبکه‌های اجتماعی با سلامت اجتماعی دانشجویان». *فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، شماره ۲.
- ذکائی، محمد سعید؛ حسینی، حسین. (۱۳۹۶). «شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی جوانان: فرا تحلیل پژوهش‌های پیشین». *راهبرد اجتماعی فرهنگی*، شماره ۲۲.
- رسول‌زاده اقدم، صمد؛ عدلی پور، صمد؛ میرمحمدتبار، سید احمد؛ افشار، سیمین. (۱۳۹۴). «تحلیل نقش رسانه‌های اجتماعی در گرایش به سبک زندگی نوین در بین جوانان ایرانی». *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، شماره ۶.
- سورین، ورنر؛ تانکارد، جیمز. (۱۳۸۱). *نظریه‌های ارتباطات*. ترجمه: علیرضا دهقان، تهران: دانشگاه تهران.
- صبور نژاد، زهرا. (۱۳۹۴). «هویت دخترانه و تلفن همراه هوشمند: کاربرد تلفن همراه هوشمند در برساخت روایی هویت». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، استاد راهنما: دکتر مهدی منتظر قائم. دانشگاه تهران.

- عاملی، سعید رضا. (۱۳۸۴). «دوفضایی شدن شهر: شهر مجازی ضرورت بنیادین برای کلان‌شهرهای ایران»، *فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، شماره ۱.
- صادقی فسایی، سهیلا؛ عرفان منش، ایمان. (۱۳۹۷). «واکاوی مختصات تلفیق عاملیت نوجوانان و فناوری با توجه به خانگی شدن ICTS». *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، دوره ۴، شماره ۱۳.
- فتحی، حبیب اله؛ جعفری، علی. (۱۳۹۶). «رابطه مصرف رسانه‌ای با تغییر سبک زندگی». (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی). *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، شماره ۹.
- فراستخواه، مقصود. (۱۳۹۵). *روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر «نظریه برپایه»*. (گرداندن *تئوری، GTM*). تهران: نشر آگاه.
- فرقانی، محمدمهدی؛ مهاجری، ربابه. (۱۳۹۷). «رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییر در سبک زندگی جوانان»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، دوره ۴، شماره ۱۳.
- فرقانی، محمدمهدی و بهار بدیعی. (۱۳۹۴). «فرایند اهلی‌سازی تکنولوژی رسانه‌ای: تجربه زیسته جوانان ایرانی از پذیرش تلفن همراه هوشمند»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، سال اول، شماره ۴.
- فلیک، اووه. (۱۳۹۴) *درآمدی بر تحقیق کیفی*، ترجمه: هادی جلیلی، چاپ هشتم، تهران: نشر نی.
- کرمانی، حسین. (۱۳۹۵). «سنجش تأثیر استفاده از تلفن همراه هوشمند بر سبک زندگی کاربران ایرانی»، *فصلنامه رسانه*، سال ۲۷، ش ۱، پیاپی ۱۰۲.
- کفاشی، مجید؛ فلاحی، علی. (۱۳۹۳). «تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت اجتماعی جوانان شهر تهران». *دین و ارتباطات*، شماره ۴۶.
- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- کوثری، مسعود؛ عرفانی حسین پور، رضوانه؛ عموری، عباس. (۱۳۹۱). «الگوهای کاربری تلفن همراه در میان جوانان ایرانی؛ کارکردها و کژکارکردها در زندگی روزمره»، *مطالعات جامعه‌شناختی*، دوره ۱۹، شماره دوم.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۸). *تجدد و تشخیص؛ جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*. ترجمه: ناصر موفقیان. تهران: نشر نی.
- محسنیان راد، مهدی. (۱۳۸۴). *ایران در چهار کهنکشان ارتباطی: سیر تحول تاریخ ارتباطات در ایران از آغاز تا امروز*. تهران: انتشارات سروش

سبک زندگی موبیتال در جامعه دانشجویی ... ۷۳

- مختاری، مریم؛ ملک احمدی، حکیمه. (۱۳۹۶). «پدیدارشناسی تجربه کاربران از موبایلی شدن روابط». *تحقیقات فرهنگی ایران*، شماره ۳۹.
- موسوی، سید کمال‌الدین و سادات جوادی، سمانه. (۱۳۹۷). «بررسی نقش استفاده از اینترنت در میزان بروز عادات و خصلت‌های منفی فرهنگی»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، دوره ۴، شماره ۱۴.
- مهدی‌زاده، سید محمد. (۱۳۸۹). *نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی*. تهران: همشهری.
- مهدی‌زاده، شراره؛ خوشنام، مژگان. (۱۳۹۳). «تلفن همراه و رفتارهای ارتباطی دانشجویان دانشگاه‌های شهر یزد». *تحقیقات فرهنگی ایران*، شماره ۲۷.
- نصیری، بهاره؛ بختیاری، آمنه. (۱۳۹۵). «آسیب‌شناسی کارکرد تلفن همراه بر خانواده مناسبات و تعاملات خانوادگی، مصرف‌گرایی و اعتیاد به تلفن همراه». *پژوهشنامه زنان*، سال هفتم، شماره ۴.
- ون لون، یوست. (۱۳۹۱). *تکنولوژی رسانه‌ای از منظر انتقادی*. ترجمه: احد علیقلیان، ویراستار علمی: بیژن عبدالکریمی، تهران: انتشارات همشهری، چاپ سوم.
- هایدگر، مارتین. (۱۳۸۹). «پرسش از تکنولوژی». *در فلسفه تکنولوژی*، گردآوری و ترجمه شاپور اعتماد، تهران: نشر مرکز.
- هدایتی، عزیز؛ زینی‌وند، یوسف؛ رسول‌زاده اقدم، صمد. (۱۳۹۵). «آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی مجازی موبایل محور در زمینه تربیت دینی». (مورد مطالعه: دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تبریز). *مطالعات جامعه‌شناسی*، شماره ۳۱.
- Alexander, Bryan. (2004). "Going nomadic: Mobile learning in higher education". *EDUCAUSE Review*, 35(5), 29-35.
- Bourdieu, Pierre. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Rutledge.
- Bijker, Wiebe E., Hughes, Thomas P. & Trevor Pinch (Eds.). (1987). *The social construction of technological systems: new directions in the sociology and history of technology*. MIT Press.
- Chaney, David. (2002). *Lifestyles*. London: Routledge.
- Evans, David & Tim Jackson. (2007). *Towards a Sociology of Sustainable Lifestyles*. University of Surrey.
- Feenberg, Andrew. (1991). *Critical Theory of Technology*. New York: Oxford University Press.

- Gasser, Urs & Miriam Simun. (2010) "Digital Lifestyle and Online Travel: Looking at the Case of Digital Natives". In: Conrady R., Buck M. (Eds.) *Trends and Issues in Global Tourism*. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Katz, James E. & Mark Aakhus. (2002). "Conclusion: Making meaning of mobiles – A theory of Apparategeist". In J. E. Katz, & M. A. Aakhus (Eds.), *perpetual contact. Mobile communication, private talk, public performance* (pp. 301–320). Cambridge, UK: University Press.
- Katz, Elihui. (1959). "mass communication research and the study of popular culture: an editorial note on a possible future for this journal". *Studies in public communication* 2: 1-6.
- Katz, Elihui, Blumler Jay G. & Michael Gurevitch. (1974). "Utilization of mass communication by the individual". In J. G. Blumer & E. Katz (Ed.) *the uses of mass communications: current perspectives on gratifications research*. Pp. 19-32. Beverly Hills: Sage.
- Lehtikoinen, Juha. Aaltonen, Antti. Huuskonen, Pertti & Ilkka Salminen. (2007). *Personal Content Experience: Managing Digital Life in the Mobile Age*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Lister, Martin. Dovey, Jon. Giddings, Seth. Grant, Iain & Kieran Kelly. (2009). *New Media: a critical introduction*. Routledge, second Edition.
- Lofland, John. Snow, David A. Anderson, Leon & Lyn H. Lofland. (2006). *Analyzing social settings a guide to qualitative observation and analysis*. Belmont: Wadsworth.
- McQuail, Denis. Blumler, Jay & Joseph Brown. (1972). "the television audience: a revised perspective". In D. McQuail (Ed.) *sociology of mass communication*, pp 135- 165. Harmondsworth: Penguin.
- McMahan, Mark & Romana Pospisil. (2005). "Laptops for a digital lifestyle: Millennial students and wireless mobile technologies". In H. Goss (Ed.). (2005). *Proceedings of ASCILITE*, Cowan University.
- McLuhan, Marshall. (1967). *Understanding Media: the Extensions of Man*. London: Sphere.
- Rainie, Lee. & Barry wellman. (2012). *Networked: The new social operating system*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Silverstone, Roger & Leslie Haddon. (1996). "Design and the Domestication of Information and Communication Technologies: Technical change and everyday life". In R. Mansell & R. Silverstone (Eds.) *Communication by Design: Politics and Communication Technologies*. (pp. 44-74). Oxford: Oxford University Press.
- Williams, Raymond. (1974). *Television, Technology and Cultural Form*. London: Fontana.